

ŒİR TAHLİLLERİ 1
“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar”
Mehmet Kaplan

DERGÂH YAYINLARI 1

Türk Edebiyatı-İnceleme 1

Mehmet Kaplan Bütün Eserleri 1

Sertifika No 14420

ISBN 978-975-995-284-6

1. Baskı 1954

39. Baskı Ağustos 2019

Dizi Editörü

İnci Enginün

Dizi Kapak Tasarımı

İşıl Döneray

Kapak Uygulama

Ercan Patlak

Sayfa Düzeni

E. Gökçe Aksoy

Baskı

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad.

2622. Sok. No: 6/13

Bağcılar/İstanbul

Tel: (212) 446 05 99

Matbaa Sertifika No 20699

Dergâh Yayınları

Klodfarer Cad. No: 3/20 34122 Sultanahmet/İstanbul

Tel: (212) 518 95 79 80 Faks: (212) 518 95 81

www.dergah.com.tr/bilgi@dergahyayinlari.com

Şiir Tahlilleri 1'in yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

ŞİİR TAHLİLLERİ 1

“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar”

Mehmet Kaplan

M.E.B. Yayınlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel M¼d¼rl¼ğ¼n¼n 611-2 sayılı kararı ve M.E.B. Tebliğler dergisinin 25. Temmuz 1977 tarih, cilt: 40, Sayı: 1944, Genelge no: 11850 ile Orta öğretime; kaynak başvurma (m¼racaat kitabı) olarak kabul edilmiştir.

MEHMET KAPLAN

1915 yılında Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde doğdu. İlkokulu Sivrihisar'da, orta ve lise öğrenimini Eskişehir'de tamamladı. Yüksek Muallim Mektebi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Şubesi'nden mezun olduğu yıl, M. Fuad Köprülü tarafından asistan adayı olarak Türkiyat Enstitüsü'ne alındı (1939). Ancak Köprülü'nün siyasete atılarak üniversiteden ayrılması üzerine XIX. Asır Türk Edebiyatı Kürsüsü'nün başına getirilen Ahmet Hamdi Tanpınar'ın asistanı oldu. 1942'de doktorasını verdi. 1944'te doçentliğe, 1953'te profesörlüğe yükseldi. 1958 yılında öğretime başlayan Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde Edebiyat Fakültesi dekanı olarak görev yaptı, bu arada Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kurdu. Türk halk edebiyatı sahasında ilk çalışmaları burada başlatarak asistanlarıyla beraber derlemelerde bulundu. 1960'ta İstanbul'daki kürsüsüne döndü. 1974 yılında Türkiyat Enstitüsü müdürü, 1982'de Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü başkanı, 1983'te ikinci defa Türkiyat Araştırma Merkezi müdürü oldu. Ekim 1983'te Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu üyeliğine seçildi. Bu resmî görevlerinin yanı sıra Kültür Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilâtı'nın kurduğu kültür, dil ve edebiyat komisyonlarının çoğunda görev aldı. 1936'da öğrenci bursuyla Almanya'da, 1949-1950 ve 1959-1960 yıllarında Fransa ve İngiltere'de, 1967'de Almanya, Fransa, İngiltere ve İsviçre'de inceleme ve araştırma yapmak üzere bulunan Mehmet Kaplan ayrıca Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde konferanslara ve seminerlere katıldı. Ocak 1984'te emekli oldu ve ölümüne kadar Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde yüksek lisans ve doktora dersleri verdi. 1986 yılında İstanbul'da vefat etti. Mezarı Karacaahmet Kabristanı'ndadır. Kendisine Millî Kültür Vakfı tarafından "millî kültüre hizmet şeref armağanı" verilmiş (1981), emekliliği münasebetiyle Dergâh Yayınları tarafından *Mehmet Kaplan'a Armağan* (İstanbul 1984), ölümünden sonra da Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nce *Mehmet Kaplan İçin* (Ankara 1988), Kültür Bakanlığı'na *Mehmet Kaplan (İstanbul 2013)* adlı kitaplar yayımlanmış, ayrıca *Boğaziçi* (Mart 1986, S. 45) ve *Türk Edebiyatı* (Mart 1986, S. 149) dergileri onun için birer özel sayı çıkarmıştır. Mehmet Kaplan'ın hayatı, bütün yazılarının bibliyografyası ve hatıraları *Mehmet Kaplan: Hayatı ve Eserleri* (haz. Zeynep Kerman-İnci Enginün, Dergâh Yayınları, 2000) adıyla neşredilmiştir. Başlıca Eserleri: *Şiir Tahlilleri 1: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, 1954 (34. b. 2015); *Şiir Tahlilleri 2: Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, 1965 (24. b. 2015); *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, 1963 (6. b. 2013); *Nesillerin Ruhı*, 1967 (12. b. 2014); *Büyük Türkiye Rüyası*, 1969 (6. b. 2012); *Tevfik Fikret: Devir-Şahsiyet-Eser*, 1971 (18. b. 2014); *Edebiyatımızın İçinden*, 1978 (4. b. 2014); *Hikâye Tahlilleri*, 1979 (21. b. 2015); *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, 1979 (11. b. 2014); *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, 1987 (9. b. 2014); *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3: Tıp Tahlilleri*, 1985 (9. b. 2014); *Kültür ve Dil*, 1982 (33. b. 2015); *Âli'ye Mektuplar*, 1992; *Sevgi ve İlim*, 2002 (3. b. 2014); *Edebiyatımızın Bahçesinde Dolaşırken*, 2007 (2. b. 2014); *Yunus Bir Haber Verir...*, 2015.

SUNUŞ

Edebiyat türleri içinde sözün mânasını edebî sanatlar yoluyla en fazla gözeten yazı türü şiidir. Ses unsuru ve kelime oyunları ile hüner gösterme haline gelmiş olan şiirde nesir kadar açıklık yoktur. Hatta bazı şairler şiirde mânâ aramanın abes olduğunu ileri sürmüştür. Sadece estetik gayeler ile kaleme alınmış olsa bile şiir, ait olduğu topluma bir şeyler anlatma, duyurma, bir şeyler hissettirme amacındadır. Şair yalnız kendisi için yazan değil, sanatçı duyarlılığı ile topluma önderlik etme durumundadır. Toplum hayatında görülen fikrî, dinî, siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel meseleler, değişiklikler, zaman içinde edebî eserlere de yansımıştır. Devrin sanat mahsulleri ilk olarak ve öncelikle kendi nesillerine hitap etmişlerdir. Ancak devrinde okunan ve anlaşılan yazarlar bir müddet sonra edebiyat tarihine intikal etmiş, dilde ve düşüncede görülen değişimler nesiller arası anlaşmayı zorlaştırmıştır. Bazı özel bilgi sahalarında kaleme alınmış eserler ise her devirde açıklayıcılara ihtiyaç duymuştur. Gerek geçmiş, gerekse günümüz şiir ürünleri, şiirin kendine has sembolik ifadeleri açısından şerhe ve tahlile ihtiyaç göstermektedir. Edebiyat öğrenimi ve edebî eserlere yaklaşma ancak bu yolla gerçekleşmektedir.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan, edebiyatımız üzerine araştırma yapan ilim adamlarının önde gelenlerindedir. Batı edebiyatlarında çok önce başlayan “tahlil metodu” bizde uzun süre “metin şerhi” olarak yapılmış, Mehmet Kaplan’ın

çabaları ile geniş boyutlara ve tahlil metoduna ulaşmıştır. 1952 yılında yayınladığı *Şiir Tahlilleri* kitabı bu sahadaki ilk ciddi araştırmadır. Eser bugüne kadar geniş bir ilgi görmüş ve defalarca basılmıştır.

1986'da kaybettiğimiz Prof. Dr. Mehmet Kaplan, yeni Türk edebiyatı profesörü olmasına rağmen kendisini bu konuyla sınırlamamış, Türk edebiyatının başlangıcından itibaren bir bütün olarak ele almış ve edebiyatımızın belli bir dönemine bağlı kalmaksızın, belli başlı metinleri üzerinde durmuştur. Onun edebiyatımıza getirdiği en önemli yenilik, metin tahlili yöntemidir. Bu yöntemi ele aldığı her metne başarıyla uygulayan Kaplan, geniş kültürü sayesinde incelediği edebî metinleri tarihî ve toplumsal çerçeveleri içinde değerlendirmiştir. Yazıldıkları dönemin ana meselelerini yansıtan edebî eserleri seçip tahlil eden yazar, elinizde bulduğunuz *Şiir Tahlilleri* kitabında bu konudaki emeğinin ürünlerini edebiyatımızla ilgilenen herkesin yararlanabileceği şekilde bir araya getirmiştir. Dönem içinde gelişen Türk şiirinin bazı temsilcilerini tipik eserleri ile hem kendi içlerinde, hem de zamanın akışına göre tahlil eden Kaplan, sanatkârların özel hayatları, fikrî yapıları ile şiirlerindeki psikolojik ve estetik unsurlar hakkında bilgi verirken, aynı zamanda Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar gelişen düşünce hayatımız üzerine de önemli tespitler yapmıştır.

Dergâh Yayınları olarak, "Türk Edebiyatı İnceleme Dizisi"nde Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1, 2, 3* ve *Hikâye Tahlilleri, Tanpınar'ın Şiir Dünyası, Tevfik Fikret, Şiir Tahlilleri 1* ve *Şiir Tahlilleri 2* isimli eserleriyle bir bütünlük sağlandığına inanıyoruz.

İÇİNDEKİLER

- 11 Birinci Baskının Önsözü
- 15 Dördüncü ve Beşinci Baskının Önsözü
- 17 (1) Kaside-i Adem / Akif Paşa
- 31 (2) Münacat / Şinasi
- 39 (3) Hürriyet Kasidesi / Namık Kemal
- 48 (4) Terci'-i Bend / Ziya Paşa
- 70 (5) Ondokuzuncu Asır / Sadullah Paşa
- 77 (6) Külbe-i İştîyâk / Abdülhak Hâmid
- 86 (7) Yakacık'ta Akşamdan Sonra Bir Mezarlık Âlemi / Recaizade Mahmud Ekrem
- 96 (8) Köylü Kızların Şarkısı / Muallim Nâci
- 101 (9) Elhân-ı Şitâ / Cenab Şahabeddin
- 111 (10) Sis / Tefvik Fikret
- 121 (11) Ölümünden Sonra / Hüseyin Siret Özsever
- 127 (12) Öksüz Ahmed / İsmail Safa
- 133 (13) Küçük Şeyler / Ali Ekrem Bolayır
- 137 (14) Benim Semâ-yı Hayalim / Faik Ali Ozansoy
- 141 (15) Dâüssıla / Süleyman Nazif
- 146 (16) Yollar / Ahmet Haşim
- 155 (17) Beyaz Gölgeleler / Celal Sâhir Erozan
- 159 (18) Melâl-i Mesâ / Fuad Köprülü
- 162 (19) Akıncı Türküleri / Fuad Köprülü
- 166 (20) Uzlette / Tahsin Nahit

- 169 (21) İstanbul Akşamı / Hamdullah Suphi Tanrıöver
173 (22) Kin / Emin Bülend Serdaroğlu
176 (23) Anadolu'dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken / Mehmet Emin Yurdakul
183 (24) Süleymaniye Kürsüsünde'den (Bir parça) / Mehmet Akif Ersoy
190 (25) Halûk'un Amentüsü / Tefik Fikret
197 (26) Altın Destan / Ziya Gökalp
207 (27) Sokak Feneri / Ali Canip Yöntem
210 (28) Şâm-ı Garîbân / Rıza Tevfik Bölükbaşı
217 (29) Şadırvanlar / Halit Fahri Ozansoy
220 (30) Venedikli Korsan Kızı / Enis Behiç Koryürek
225 (31) Gönlüm / Orhan Seyfi Orhon
231 (32) Açık Deniz / Yahya Kemal Beyatlı
- 241 Netice
247 Dizin

BİRİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ

Edebiyat tarihleri, mahiyetleri icabı, edebiyat hakkında müşahhas bir bilgi vermezler. Geniş bir zaman kadrosu içinde, çok sayıda müellif ve eserden bahsetmek mecburiyeti, onların zaruri olarak, umumî ve müphem olmalarını gerektirir. Bundan dolayı edebiyat tarihlerine, sadece asıl esere götüren bir rehber gözüyle bakılır.

Hakiki edebiyat, edibin yazmış olduğu eserdir. Okuyucu ancak edebî metin ile doğrudan doğruya temas etmek suretiyle onun hakkında müşahhas ve doğru bir fikir edinebilir. Fakat hiçbir metin, muayyen bir usule ve düşünceye göre okunmadıkça, kendiliğinden bize derin bir fikir vermez. Yazılı metin de tabiat gibidir. Sırlarını ancak kendisine hususi sualler sorana açar. Tabiat veya metnin doğrudan doğruya tesiri, güzel, çirkin, hoş, nâhoş gibi basit hükümlerle ifade olunan terkiбі intibalardan ibarettir. Tabiat veya metnin derinliğine nüfuz edebilmek için tahlile ihtiyaç vardır. Edebiyat tarihlerinin umumî hükümleri ile edebî metinlere yanaşmak çok güçtür. Çünkü edebî eser hususi ve yegânedir. Her edebî metnin ayrı ayrı ele alınması ve üzerinde düşünülmesi lâzımdır.

Metin tahlili denilen usul, edebî eseri, edebiyat tarihinden daha iyi kavrar. Burada edebî eser bizzat karşımızdadır. Onunla daha yakından ve geniş olarak temasa geçilebilir. Yegâne olan metin hakkında, ona uygun, müşahhas bilgi ancak bu suretle elde olunabilir.

Pek çok şeyi umumî ve sathi olarak bilmektense, birkaç şeyi derin surette tanımak, şüphesiz daha iyidir. Tabiat âlimi, tabiatı toptan tedkike kalkmaz. Küçük ve münferit bir hadiseyi veya varlığı inceler, ondan umumî hükümler çıkarır. Edebî eserler birbirinden ayrı olduğu için, herhangi bir metni tedkik etmek suretiyle bir müellifin şahsiyeti ve o devre hakkında hüküm vermek tahlikeli bir şey olmakla beraber, tahliller gösteriyor ki, tabiat hadiseleri cinsinden olmasa bile, edebî eserler arasında da birtakım benzerlikler vardır. Bu vâkıa, bazı ihtiyatlı tamimlere cevaz verir.

Şahsiyet bir bütün olduğuna göre, onun elinden çıkan her eserde onun damgasını bulmak mümkündür. Namık Kemal'in, Fikret'in, Haşim'in, Yahya Kemal'in bütün eserlerinde tezahür eden muayyen bir kâinat görüşü, bir davranış tarzı ve bir üslup vardır. Bu müelliflerin şahsiyetlerini en iyi ifade ettikleri eserlerin tedkiki, bize onlar hakkında umumî bir fikir verebilir.

Devirlerin ve nesillerin de kendilerine has temleri ve üslupları olduğu malûmdur. Tanzimat, Servet-i Fünûn, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirleri ayrı hususiyetleri haizdir. Bir devri en iyi ifade eden şahsiyet, bize o devrin anahtarını verebilir.

Her neslin, etrafında döndüğü bazı kutuplar vardır. İkinci, üçüncü derecedeki şahsiyetler, ekseriya bu kutupların mukallitleridir. Metin tahlili, devirleri ve şahsiyetleri en iyi ifade eden münferit eserleri incelemek suretiyle, bizi bir devrin veya şahısların mahremiyetine daha ziyade yaklaştırır.

Bu görüşten hareket edilerek, son yarım asırda, edebiyat tarihi ile metinler arasında "metin tahlili" denilen bir araştırma tarzı ortaya çıkmıştır. Batı'da, edebî eserleri başlı başına estetik, psikolojik veya felsefi incelemelere mevzu yapan müellifler vardır. Bu metod tedrisata da girerek, mekteplerde, eski edebiyat tarihinin yerine kaim olmuştur. Beş on yıldan beri bizde de bu yola gidilmiştir.

Yalnız Batı'da bu metodu gösteren kitaplar ve örnekler neşrolunduğu halde, bizde şimdiye kadar, böyle bir teşebbüse girişilmemiştir.

Bu yüzden, Türkiye'de metin tahlilinden ne kasdolunduğu pek belli değildir. Umumiyetle bundan, metinde geçen yabancı kelimelerin izahı, veznin, şeklin ve edebî sanatların belirtilmesi anlaşılmaktadır. Bu basit görüş, edebiyat tedrisatını, metin tahlili adı altında, insicamsız bir teferruat bilgisi haline getirmektedir. Edebiyat tarihinin verdiği umumî fikirler müşahhas eserden ne kadar uzak ve faydasız ise, müşahhas eserden çıkarılan ve ne işe yarayacağı bilinmeyen teferruat bilgisi de o kadar boş ve hakiki sanat anlayışına yabancıdır.

Edebî eser bir bütündür. O, bir müellifin davranış tarzının ifadesidir. Teferruat, bütünün emrindedir ve sanatkârın şahsiyeti ile yakından ilgilidir. Bir edebî eserde aranılacak en mühim şey, her şeyden önce onun nasıl bir davranış tarzının ifadesi olduğudur. Bunu bulabilmek için esere bütün olarak bakmak, onun ruhunu kavramak, muhteva ve üsluba ait teferruatı bu ruha bağlamak icap eder. Edibin kâinat, hayat, cemiyet, tabiat ve insan karşısında almış olduğu hususi tavırdan hareket etmek ve teferruattan daima ona varmak lâzım gelir. Mevzu, kompozisyon, fikir, kelime, hayal, âhenk bir müellifin eserini vücuda getirmek için seçtiği ve kullandığı her şey, bize onun şahsiyetini ifşa eder. Bu seçimler aynı zamanda, devri de gösterir. Zira devrin ruhu müellifin ruhuna, oradan eserine akseder. Üslup, teferruatına varıncaya kadar, ferdî veya içtimai davranış tarzının ifadesidir.

Akif Paşa'nın medrese dili ile yazması, Şinasi'nin halk kelimelerini tercihi, Namık Kemal'in siyasi, Hâmid'in felsefi tabirler kullanmaları, Naci'nin, Mehmet Akif'in, Gökalp'ın, Yahya Kemal'in çeşitli yollardan konuşma Türkçesine gitmeleri ve filân cins kelimeleri seçmeleri hususi bir mâna taşır. Mücerret ve müşahhas ifade, şu veya bu tarzda imaj yapısı, bizi müellifin ve devrinin düşünüş ve duyuş tarzına götürür. Hâsılı metin tahlili, umumiyetle zannolunduğu gibi, yabancı kelimelerin mânalarını bilmek, vezni ve şekli buldurmak, edebî sanatları göstermek suretiyle teferruatı ortaya dökmekten ibaret değildir. Metinde mevcut her şeyi mânalandırmak, müellifin şahsi davranış tarzına bağlamak, bütün ile arasındaki münasebeti meydana çıkarmak icap eder.

Çeşitli şahsiyetlere ait metinler, kronolojik bir sıra içinde ve mukayeseli olarak incelenecek olursa, bunlarda nesillerin ruhunun zamanla nasıl değiştiği açıkça görülür. Böyle bir mukayese, bize devirlerin ve şahsiyetlerin orijinal taraflarını, tem ve üsluba ait müşahhas misaller vasıtasıyla çok güzel gösterir. Bu suretle, başka bir yoldan edebiyat tarihine yaklaşmış oluruz.

Biz bu kitapta, Tanzimat'tan Cumhuriyet devrine kadar Türk şiirinin başlıca mümessillerinin bazı tipik eserlerini, hem kendi içlerinde, hem de zamanın akışına göre tahlil etmeye çalıştık. Metnin kendi içinde incelenmesini ön plana alarak, yeri gelince ve icap ettikçe, müellif ve devri ile olan münasebetlerine işaret ettik. Metinlerin bütününe hâkim olan ruhu, bunun ortaya konuluş şeklini ve üslubu, birbiri ile münasebetli bir şekilde tedkik ettik. Bizde, umumiyetle ehemmiyet verilmeyen kompozisyon meselesi üzerinde ısrarla durduk. Zira kompozisyon bir müellifin sanat kabiliyetini eserin diğer unsurlarından daha iyi aksettirir.

Aynı temi işleyen iki şair arasındaki şahsiyet farkı, onu ele alış, ortaya koyuş ve ifade ediş ayrılığında görülür. eski Türk edebiyatında çok sık rastlanan, varlıktan nefret etme ve ondan kaçma temi yeni Türk edebiyatında Akif Paşa, Fikret, Haşim ve Yahya Kemal tarafından da his ve ifade olunmuştur. Fakat bu şairlerin her biri, bu temi ayrı bir tarzda ele almış ve işlemişlerdir. Aynı şekilde içtimai meseleler ve tabiat karşısında alınan tavırlar ve onları anlatış tarzı da, nesilden nesle, şahsiyetten şahsiyete değişmektedir. Sanat sahasında değer, orijinalite ile yakından alâkalı bulunduğuna göre, bu farkların tespiti, edebî araştırmaların başlıca gayesi olmak icap eder.

Bu tahlillerle herkes tarafından kabul edilmesi gereken kati neticelere ulaştığımızı iddia etmek gülünç olur. Valéry “edebî eserin değeri, her şahsa göre ayrı bir tefsire meydan vermesindedir” der. Filhakika esasen şahsi bir davranış ve ifade ediş tarzının neticesi olan edebî eser, okuyan ve düşünen şahıslar üzerinde de ayrı ayrı tesirler bırakır. Aynı metinleri, başka zaviyelerden ve başka usullere göre ele alan araştırmacıların bizimkinden ayrı fikirlere varmaları daima mümkündür. Çeşitli tefsir tarzlarından hangisinin, müellifin düşüncesine uygun olduğunu tespit imkânsızdır. Bizce mühim olan şey, edebî eserle sürekli ve samimi surette meşgul olmak, onu bir düşünce kaynağı haline getirmek ve ondan çıkarılacak fikirlerle varlık, insan ve sanat hakkında daha derin bir kavrayışa ulaşmaktır.

Metin tahlili usulüne dair umumî ve mücerret bir kitap yazmak bize tehlikeli göründü. Zira böyle bir usul, araştırmayı mekanik bir şekle sokabilir. Edebî eser münferit bir vâkıa olduğuna göre, onu ele alış tarzı da her zaman yeni ve ona uygun olmak icap eder. Bu kitabın gayesi, Türk şiiriyle meşgul olanlara, metin tahlili hakkında, umumî bir fikir ve bazı örnekler vermektir. Bu tahlil denemeleri, okuyucuları, metinleri yeni bir gözle okumaya ve mânalandırmaya ve onları daha başka zaviyelerden de düşünmeye sevk edebilirse sevineceğiz.

14 Mart 1952 Erenköy
MEHMET KAPLAN